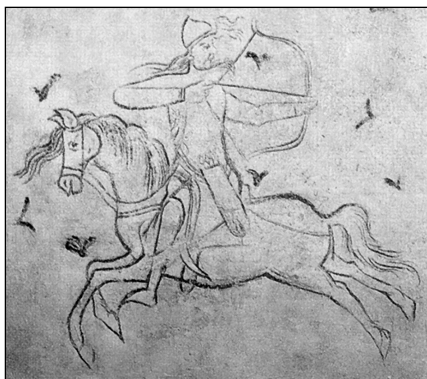

MAGYAR TÖRTÉNELEM

36. A kalandozások és a honfoglaló magyarok életmódja és társadalma

Mutassa be a kalandozások okait és menetét! Magyarázza meg, hogy mi tette lehetővé a kalandozások sikerét, és mivel magyarázható a megszűnésük! Válaszában ismertesse a magyarság életmódját és társadalmi viszonyait!

„A magyarok pedig a türkök egyik fajtája. ... Sátraik vannak, és együtt vonulnak a sarjadó fűvel és a zöld vegetációval. ... Mikor eljönnek a téli hónapok, mindegyikük ahhoz a folyóhoz húzódik, amelyikhez éppen közelebb van. Itt marad télire és halászik. A magyarok földje bővelkedik fáknak és vizekben. Sok szántóföldjük van.” (Dzsahani, X. század első fele, Szamanida udvar)

„... a türkök népe ... a fáradságokat és a nehézségeket derekasan tűri, dacol a hőséggel és a faggal és a szükségesekben való egyéb nélkülözéssel, lévén nomád nép.

... fürkészők és szándékaikat rejtegetők, barátságtalanok és megbízhatatlanok, és mivel telhetetlen kincssomj rabjai, semmibe veszik az esküt, sem szerződéseket nem tartanak meg, sem ajándékokkal nem elégszenek meg...

... népük állhatatlan természetű, és nagy haszonlesők és sok törzsből tevődnek össze, és hogy éppen ezért nincsenek tekintettel rokonokra és az egymásközi egyetértésre.” (Bölcs Leó: Taktika, 904)

„Fegyverzetük kard, bőrpáncél, íj és kopja, s így a harcokban legtöbbjük kétféle fegyvert visel, vállukon kopját hordanak, kezükben íjat tartanak, és mint a szükség megkívánja, hol az egyiket,

hol a másikat használják. Üldözés közben azonban inkább újkkal vannak fölényben. (...) Követi őket nagy csapat ló ..., részint táplálékul és tejvás végett, részint pedig a sokaság látszatának keltése végett. (...) harcban nem mint a rómaiak, három hadosztályban állnak csatarendbe, hanem különböző ezredekben, tömören ... hogy egyetlen csatasornak látszódjanak. A fősergen kívül van tartalékerejük, melyet kiküldenek törbe csalni azokat, akik elővigyázatlanul állnak fel velük szemben, vagy pedig a szorongatott csapatrészt megsegítésére tartogatnak. (...) Jobbára a távolharcban, a lesben állásban, az ellenség bekerítésében, a színlelt meghátrálásban és visszafordulásban és a szétszóródó harci alakulatokban lelik a kedvüket.” (Bölcs Leó: Taktika)

Bevezetés:

A nomád magyar törzsek a IX. század elején szállásaikat nyugatra helyezve (**Etelköz**) függetlenedtek a Kazár Birodalomtól. Ettől kezdve szüntelen **kalandozó hadjáratokkal** nyugtalanították a környező népeket. E hadjáratok a **honfoglalást** követően elsősorban Nyugat-Európát fenyegették, s ezért a kortárs krónikákban a magyarok mint pusztító barbár nép jelentek meg.

Kifejtés:

– A X. század elejére a magyar törzsek már az egész **Kárpát-medencét** az uralmuk alatt tartották, sőt a fennhatóságuk a környező peremterületekre is kiterjedt. Mivel a határ menti harcokban a morva és a bajor ellenállást is sikerült megtörni, ezért megnyílt az út a nyugati zsákmányszerző hadjáratok számára. 904-től rendszeresebbé váltak a betörések a távolabbi területekre.

– A magyarok elsősorban a német hercegségeket dúlták fel, de I. Berengár hívására Itáliában is megjelentek. Másfél évtizeden át szinte minden évben betörték Németországba. Az egymással is vetélkedő hercegek nem tudtak komoly ellenállást kifejteni. 910-ben a kalandozók előbb a sváb, majd a frank sereget is megverték. A következő évben pedig már a Rajnán is átkeltek, s kifosztották Burgundiát.

– A magyarok jelentős mértékben a lovas**nomád** harcmodornak köszönheték a sikerüket. A nagyszámú tartalék lónak köszönhetően nagy távolságokat tudtak beszáguldani. Ráadásul a várakban szétszórt lovagokat csak lassan lehetett összevonni, ami kezdetben a magyarok számára biztosította az erőfölényt. Az ellenséget a nomád taktika részét képező cselvetések is meglepték. A túlsok zsákmány ugyanakkor lelassította a kalandozókat, s így nem egy esetben éppen akkor sikerült rajtuk ütni, amikor hazafelé vonultak. Sok esetben viszont a terepviszonyok nem kellő ismerete vagy a túlzott elbizakodottság okozta a portyázók vesztét. A kalandozó hadjáratokban általában az egyes **törzsek** egymástól függetlenül vettek részt. Esetenként azonban kimutatható az összefogás is. Az egyes vállalkozásokban résztvevő erők ritkán haladták meg a 2 000–5 000 főt. Igaz, az ellenfél által mozgósított erők sem voltak ennél nagyobbak.

– A kalandozások menetében 920-tól figyelhető meg komolyabb változás. Ettől kezdve egyszerre több irányba is indultak hadjáratok. Németország mellett rendszeres hadjáratok indultak Itáliába (I. Berengár adófizetése miatt ezt a térséget addig megkímélték), Franciaországba és Bizánc felé is. A megtámadott területek uralkodói sok esetben adófizetéssel vették elejét a további pusztításoknak (pl. a szász herceg, I. Berengár, Bizánc). A zsákmányszerző hadjáratok menetében 928 és 932 között átmeneti szünet következett be. Az ok esetleg a törzsek közötti belső feszültségekben keresendő. Ezt követően a szász herceg is beszüntette az adófizetést, majd 933-ban Merseburgnál megverte az ellene felvonuló magyarokat, akik ettől kezdve nem törtek be Szászországba. Más irányokba viszont továbbra is számos hadjáratot vezettek. 937–938-ban az egyik sereg Németországot, Franciaországot, majd Itáliát is végigdúlta. 942-ben pedig az Ibér-félszigeten jelentek meg, összecsapva az arabokkal.

– A 940-es évek elejére a kalandozások tere kezdett beszűkülni, mivel I. Ottó egyesítette Németországot. 954–955-ben az Ottó elleni lázadás még lehetővé tette a németországi betörést, de az **augzburgi vereség (955)** után erre már nem mertek vállalkozni a törzsfők (a 2. kép a menekülő magyarok üldözését mutatja). Bizánc ellen ugyan még egy ideig több hadjárat indult, de 970-ben egy vereség következtében a balkáni kalandozások is lezárultak.

– Etnikailag a honfoglaló magyarok nem voltak egységesek. A **finnugor** törzsekhez a népvándorlások során számos **török** népelem csatlakozott (pl. a kabarok és bolgár töredékek). A hét törzs nevének többsége török név, mint ahogy a Turul (3. kép) és az **Álmos** nevek is. Nem véletlen, hogy Dzsahani türk népként írja le a magyarokat. Más források is szólnak a magyarok többnyelvűségéről. Az etnikai sokszínűségből következően a „magyaroknak” sokféle vallása volt. A Kárpát-medencébe érkezve ezért a kereszténység felvételére is nyitottak voltak (a 4. kép Bulcsú bizánci „megtérését” mutatja).

– A kalandozó magyarok életmódjára a régészet, a nomád népek analógiája és a korabeli források alapján következtethetünk. A honfoglaláskor a szabad magyarok egy része már letelepedett, a téli szállások mentén földművelést folytatott, de a többség még sátrakban élő **nomád** állattartó volt (félnomádok).

– A nagycsaládokat a **nemzettség** és törzsfői szervezet fogta össze. A **törzsfőket** katonai kíséret vette körül. A luxuscikkek megszerzése és a kíséret eltartása, valamint a társadalmi presztízs is megkövetelte zsákmányszerző hadjáratok vezetését (harcmódorukat Bölcs Leó mutatja be, az 1. kép pedig egy hátrafelé nyilazó harcost ábrázol). Mivel az ember nem képezett komoly értéket, ezért foglyokat ritkán ejtettek. A rabszolgák idővel maguk is felemelkedhettek, a közösség fegyveresei közé lépve.

Összegzés:

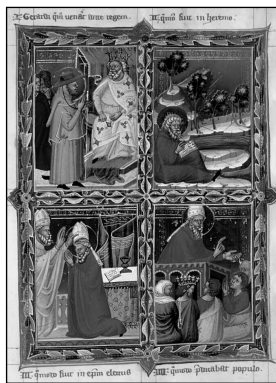
A kalandozások a nomád életformából következő zsákmányszerző hadjáratok voltak. A nomádok évezredek óta fenyegették a letelepedett népeket. Nyugat-Európa számára a magyarok voltak az utolsó nomád erő, amely fenyegetést jelentett. Végül is – a bolgárokhoz hasonlóan – a magyarok is kénytelenek voltak letelepedni, s feladni a kalandozásokat. A fordulat I. István államszervező tevékenységével vette kezdetét.

37. Államszervezés I. István alatt

Mutassa be az országegyesítés folyamatát, a vármegye- és egyházszervezést! Válaszában értékelje az istváni politika sikerességének okait!

István király XII. századi ábrázolása

Gellért püspök magyarországi tevékenysége

„Légy türelmes mindenkhez, nemcsak a hatalmasokhoz, hanem azokhoz, akik nem férnek a hatalomhoz. Azután légy erős, nehogy a szerencse túlságosan felvessen, vagy a balsors letaszítson. Légy alázatos is, hogy Isten felmagasztaljon most és a jövőben. Légy majd mértékletes, hogy mértékén túl senkit se büntess vagy kárhoztass. Légy szelíd, hogy sohase harcolj az igazság ellen.

A királyok törvénytevő székén örökké helye van a tanácsnak. Mert a tanács állít királyokat, kormányoz országokat, védelmezi a hazát és csendesíti a hadakozást, győzelmet szerez, elkergeti az ellenséget, megnyeri a barátokat, városokat épít és elrontja az ellenség táborát. Minthogy pedig fontos a tanácskozás ... ne bolondok és maganagyzó és középszerű emberek gyülekezete legyen, hanem az öregebbek és jobbak, feljebbvalók és nagytiszteletű vének szóljanak hozzá és míveljék azt.

A királyi trón ékessége a főpapoknak rendje ... úgy vigyázz a főpapokra, mint a szemed világra. Ha ők jóindulatúak véled, ellenségtől nem kell félned, hiszen ha ők megbecsülnek, bátran foghatsz mindenhez, imádságuk ajánl téged a mindenható Istennek.

A vendégek és a jövevények akkora hasznot hajtanak, hogy méltán állhatnak a királyi méltóság helyén ... Mert amiként különb-különb tájakról és tartományokról jöttek a vendégek, úgy különb-különb nyelveket és szokást, különb-különb példát és fegyvert hoztak magukkal, s mindez az országot díszíti, az udvar fényét emeli ... Mert az egy nyelvű és szokású ország gyenge és esendő.” (István király intelmei Imre herceghez)

„A papok pedig és az ispánok hagyják meg az összes falusi bírónak, hogy ezek parancsára vasárnap mindenki menjen a templomba, öregek és fiatalok, férfiak és nők, kivéve azokat, akik a tüzet őrzik. Ha pedig valaki amazok hanyagsága folytán nem őrzés végett marad otthon, az ilyet verjék meg, és hajukat nyírják le.

Tíz falu építsen egy templomot, melyet két telekkel és ugyanannyi rabszolgával lássanak el, lóval és kancával, hat ökörrrel és két tehénnel, 30 aprómarhával. Ruhákról és oltárokról a király gondoskodjék, papról és könyvekről a püspök.” (István II. törvénykönyve)

Bevezetés:

Géza fejedelem halálakor (997) a Kárpát-medence még **törzsi** államokra volt széttagolva, ám fia, **István** néhány évtized alatt nemcsak hogy egyesítette az országot, de az ősi szokásokkal szakítva és a nyugati modellt figyelembe véve, egy új típusú államot hozott létre. Az új állam – a térség más államaihoz képest – rendkívül stabilnak bizonyult, és regionális nagyhatalommá is vált a XII. századra.

Kifejtés:

– Géza halála után Somogyország ura, az Árpád-házi **Koppány** magának igényelte a fejedelemséget, mivel ő volt a dinasztia legidősebb férfitagja. Sarolt azonban német segítséggel legyőzte a herceget, s így 997 végén István már az egész Árpád-házi szállásterület egyedüli ura volt. Koppány híveit szolgáskorba süllyesztették és széttelepítették, az elfoglalt területet pedig központi igazgatás alá vették.

– A királyi cím felvétele (1000) István jogigényét fejezte ki az egész ország felett (1. kép). István elsőként a legerősebb törzsfő, az erdélyi gyula ellen vonult fel, aki a túlerőt látva harc nélkül elmenekült (1003). A kabar törzsfő, Aba Sámuel már korábban is elismerte István fennhatóságát, ezért ő udvarispán lett, és István egyik hűgát kapta feleségül. Színleg a békési törzsfő, Vata is behódolt. Országgrésze azonban nem került be a királyi közigazgatásba. A keresztény térítők megjelenését viszont neki is el kellett tűnie. Így alig tíz évvel a koronázás után már csak Ajtony őrizte meg a függetlenségét. Őt a király csak uralkodása végén győzte le egy hadjárát során (1028). Az ország egyesítése ettől eltökélte katonai összecsapások nélkül zajlott le. A túlerő miatt a törzsfők számára a behódolás bizonyult egyedül célravezetőnek, mivel így javaikat és helyi befolyásukat is megőrizhették.

– A törzsfők hódoltatása után István az egész ország ura lett. Miután a magán katonai kíséretnek többsége felbomlott, már csak a királynak volt jelentős fegyveres hadereje. Az elvesztett területeket tulajdonaként kezelte, azokból híveinek és az egyháznak örök jogon birtokokat hasított ki. Ezzel együtt a szabadokat adó (szabadok dénárja) és tized fizetésére kötelezte, valamint a királyi igazságszolgáltatás alá rendelte.

– A királyi katonaságot az ország több pontján emelt földvárakban helyezték el. E váraknak az ország védelmében még kevés szerepe volt, amit elhelyezkedésük is jelez. A határokat a hagyományos gyeprürendszerrel biztosították, bár 1030 körül a német fenyegetés miatt megindult a hátrvárak építése is. A várak többsége azonban elsősorban közigazgatási egységek, a vármegyék központjai voltak, azaz a belső rend fenntartását szolgálták.

– Az országot közel 30 **vármegyére** osztották fel. Ezek élén az **ispánok** álltak, akik közigazgatás mellett bírói jogkörrel is fel voltak ruházva, s ők vezették a megyei katonaságot is. Az ispán tehát a király teljhatalmú megbízottja volt, bár jogköre az egyházi területekre nem terjedt ki, és a bíraskodást is csak a kijelölt bírakkal és főpapokkal együtt gyakorolhatta. E fontos tisztséget az uralkodó többnyire rokonaira és megbízható idegen híveire bízta. Feladatai ellátására az ispán kapta meg a megye adóinak és vámbevételeinek harmadát. A vár eltartására ugyanakkor kézműveseket telepítettek az erősség mellé, illetve külön falvakat jelöltek ki (**várnép**).

– A vármegyék mellett ekkor indult meg az egyházszervezet kiépítése is. **Esztergomban** még 1001-ben érsekség létesült, s ezzel a magyar egyház függetlenné vált a mainzi érsekségtől. Ezzel együtt közel tíz **püspökség** és több apátság alapítására is sor került. Mivel azonban kevés pap állt rendelkezésre, ezért csak az ispáni székhelyeken tudtak plébániákat szervezni. A kereszténység elterjesztése így elsősorban tétítőpapok feladata volt, akik többnyire katonai erőt is igénybe vettek. Az új egyház azonban még hosszú ideig idegen maradt a magyar társadalomtól, és a főpapok is külföldiek voltak (lásd **Szent Gellért**). Ez tükröződik a királyi törvénykönyvekben is, melyek előírják a vallási előírások kötelező betartását, a kötelező templomba járást, és a falvak együttes templom építését.

– Az országba érkező császári őrök és pénzverők komoly szerepet játszottak az új kormányzat kiépítésében. Ezt bizonyítják a kiadott törvénykönyvek is, melyek nem egy esetben szó szerinti másolatai a korábbi frank ítélezéseknek. Ugyancsak bajor mintát követtek az első királyi pénzek is.

– A trónörökös, **Imre** herceg váratlan halála komoly problémát okozott. Istvánnak ugyanis nem volt több gyereke. A trónt ezért Orseolo Péterre hagyta, aki húga velencei házasságából származott. A király parancsára az ősi szokásokhoz ragaszkodó Árpád-házi Vazult megvakították, hogy lehetetlenné tegyék az utódlását.

Összegzés:

István gyakorlatilag harc nélkül lett az egész ország ura. Bár szinte minden téren feladta az ősi szokásokat, politikáját mégis ellenállás nélkül képes volt keresztülvinni. Sikere nem csak az Árpád-ház hatalmi fölényének és a német segítségnek köszönhető, hanem a király személyiségének és politikájának is (lásd István király intelmei Imre herceghez). Mindenkit maga mellé vett, aki kész volt legalább látszatra elfogadni az új politikát. Ezen engedékenység politikai taktika volt, amely ugyan biztosította az országszervezés sikerét, de a problémák a király halála (**1038**) után törtek felszínre pogánylázadások és trónharcok formájában. Az istváni berendezkedés azonban nem csak ezeken lett úrrá, hanem a német támadásokat is el tudta hárítani.